

Landskap: Småland Upptecknat av Folleskoll. G. A. Hartman  
 Härad: P. Möre Adress: Pellamåla, Vissefjärda  
 Socken: Vissefjärda Berättat av: nr uppt. minne  
 Uppteckningsår: 1948 Född år 1888 i Fåglasjö, Vissefjärda

Småland vid slakt, råmjölks-  
pannkaken m. m. gav grannarna varandra.

s. 1-9.

En del uppgifter om meddels släktingar.

s. 10-12.

Husbönder, tjänare och friprekan.

s. 13-21.

Om Fåglasjö-sjön.

s. 22-31.

ACC. N:R M. 10837:1

Landskap:

Småland

Upptecknat av:

Folksam G. A. Håkman

Härad:

S. Måne

Adress:

Fellomåla, Vissefjärda

Socken:

Vissefjärda

Berättat av:

Uppfödd minne

Uppteckningsår:

1948

Född år

1888 i Fellomåla, Vissefjärda

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV"En korv i slakttiden".

Jag är född och uppfödd i byn Fåglasjö, där min far och mor innehade den största gården. Tio m. ifrån vårt boningshus stod grannens dito, något mindre men i precis lika stil. Då vi bodde så nära varandra gällde det att vara goda grammar, om inte livet för oss skulle bli olidligt. Även om kreatur, höns och hägnader ibland kunde utgöra irrationismoment så höll åtminstone mina föräldrar strängt på att ta allt med lämpor för att vänskapen mellan familjerna skulle hållas vid makt.

Ett led i arbetet för stärkande av denna nabosämja var seden att ge varandra smakbitar, vid slakt, när en ko hade kalvat osv. Jag vet inte vem som började med det, men i min barndom, för 50 år sedan, var seden i sitt fulla flor. Vår grannbonde hette Olof Petersson, kommen från byn Ulfsmåla, Eringsboda socken, Blekinge, hans hustrus namn var Kajsa Lena Olsson, vilken var född på gården. Olof Petersson var tillika snickare, slaktare

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 10837:2.LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

samt ägare till det första stiftströskverket i vår rote, vilket tröskverk han utlånade till andra bönder i byn och långt utom och själv medföljde som matare.

Alltid var det sed, att slaktaren liksom den som hjälpte mor med till redandet av ~~detsamma~~ <sup>slaktet</sup>, när man slutat att "reda opp" fick sej smakbitar av blodkorv och palt, syltor och köttkorv eller isterband, en fläsk- och köttbit, färsk, och på så sätt kom det sej, att mor Kajsa Lena började betala tillbaka för smakbitarna som hennes gubbe hade med sej hem från oss. Var gång det slaktades, om det så var bara ett lamm eller en spädkalv, gav man varandra att smaka, och då åtminstone vi i vårt hem var så många, 12 barn jämte piga och dräng samt far och mor, blev det verkligen gott med dessa smakbitar. Och när mororna var inne med det goda hos sin granne, så skulle hon naturligtvis bli bjuden på kaffe. Var det då kake- löst i huset, var det att för moran röra till en våffelsmet eller göra en gorånsdeg och sedan i den stora öppna spisen - kokspis fanns inte då i mitt hem men väl hos grannens - värma våffel- eller gorånsjärnet och baka medan kaffet kokade. Gubben Olof Petersson slaktade alltid våra grisar och andra djur, så då fick han spendering med kaffe, kakor,

ACC. NR M.10837:3.LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

mat, stekta provbitar av slaktet och naturligtvis slaktsupar, vilka sedan man slutat blev både många och långa. Att ställa till slakt utan att kunna bjuda på brännvin till slaktare och ev. medhjälpare hade varit som ett slag i ansiktet för att inte säga något ännu starkare, synd mot den helige Ande!

Vi barn var naturligtvis mycket matfriska, så många som vi var att samsas i grötfatet, och då vi såg eller hörde - det senare när det var fråga om svinslakt, ty grisen skrek himmelshögt, obedövad som han var - att grannen hade slakt för sej, ty då visste vi att vi då därpå kunde få "svart korv" (blodkorv), mos m.m. vid måltiderna. Då vi inte hade smakt något färskt utan bara salt fläsk och dito kokött, torkat också, samt storsill under flera månader kanske, vattnades det i munnen när mor Kajsa Lena kom och bullade fram smakebitarna. Vår granne hade "bara" tre barn, ytterligt ovanligt den tiden, då i de flesta bond- och torparstus var 7-8 minst och ofta 12-14.

Så gällde det också att ge vängåvor, när en ko hade kalvat, och även det var en sensation, ty råmjölkspannkaka är gott. Det brukar på andra håll i landet kokas kalvdans av råmjölken, men i denna bygden lever

ACC. N:R M. 10837:4LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

pannkaksbakandet kvar sedan min barndom, och troligen är rätten mycket gammal. Jag minns att mor en gång försökte och även lyckades med att laga kalvdans av råmjölken - hon var nämligen blekingska - men vi alla tyckte bättre om pannkaka. Tillagningen tillgick så: när kon kalvat fick kalven endast en liten mängd av "första målet", det som erhöles vid den första mjölkningen, resten gömdes. Även nästa gång blev det över, ty en kalv måste sparas, för om han fick för mycket blev det diarré och ganska säkert med dödlig utgång. Sedan mor så gömt den första "råa", gula mjölken och fortsatt med det i ett par dar, blev det att baka pannkakor av mjölken, uppblandad med vanlig mjölk, dock inte för mycket, ty då stelnade inte mjölken. För att kunna späda ut så mycket som möjligt och få många pannkakor, brukades det att vispa i mjölken något vetemjöl. Som krydda användes socker samt kardemumma. Mjölken hällades i bleckbunkar, cirkelrunda eller ovala samt bakades i den stora ugnen, där man brukade baka bröd och kakor (vi hade förresten ingen annan, medan grannen hade kokspis!). Så fort som pannkakorna tagits ut och svalnat, var det att springa in till grannens med en av dem. Var det en av barnen som kom med gåvan, väl inknuten i en rem "näsduk", d.v.s. en hemvävd rutig hu-

ACC. N:R M. 10837:5LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

vudduk. Det vi kallar näsduk benämndes "lömduk" = fickduk. Då fick budbäraren en liten dusör: en kaka, ett par sockerbitar, ~~bröst~~socker eller en vacker papperskaramell, som gömts från begravning eller bröllop, i det förra fallet vita och svarta, i det senare av kulört färg, men <sup>2</sup>båda sorterna var det en karamell, och så fort man var utom dörren, revs den erhållna papperskaramellen sönder och sockerpinnen åkta samvetsgrant i munnen. Annars hade det varit risk att få dela med sej till de många syskonen, som också var glada för sötsaker!

Den där seden mellan oss grannar att ge varandra pannkakor kom att nästan växa alla över huvudet. Ty samtidigt med pannkakan skulle man ge vetekringlor. Vem som började med det är ovisst, men det började så smått: en till vardera av föräldrarna. Så utökade man undan för undan till 24 st., och när man ökade på i antal, ville man även visa sej värst i fråga om storleken! Till slut gjordes de så väldiga, att de var i omfång som en mindre tallrik! Slutligen kom mororna överens om att sluta med smakebitarna vid slakt och kornas kalvning, till stor sorg för oss barn, förstås! Och sedvänjan återupplivades icke mer, vad jag minns åtminstone.

ACC. N:R M. 10837:6.LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

Min morfar Nikolaus Svensson, f.d. bonde i Mörkamåla, Eringsboda socken i Blekinge, satt på undantag i Mörkamåla. Hos honom bodde sonen, min morbro<sup>-k</sup> Nils Peter Nikolausson. De båda skötte själv sitt lilla hus-håll, och de var efter tidens förhållanden - för 50 år sedan - rika, ty de ägde sammanlagt bortåt 20,000 kr. på banken.

Då vi hemma hade slaktat eller då en ko kalvat, skulle morfar och morbror få lite att smaka. Avståndet mellan Fåglasjö och Mörkamåla var cirka en halv mil, och den sträckan var inte svår för oss den tiden, som var tränade att gå till fots. Antingen gick mor ~~hem~~ till sitt forna hem för att undfägnas de båda gubbarna eller också skickades något eller några av barnen dit.

Jag och min bror Augustin skulle en gång få förtroendet att alldeles själv få uträtta denna viktiga mission: att gå till morfars. Halva delen av vägen hemifrån räknat var fin "häradsväg", den andra delen var först en hagväg och sen vildmark utan synlig stig. Vi hade emellertid varit i Mörkamåla förut, så vi tog oss dit på en timme. "Mor o. far skeckade en pannkak, om ni vill hålla te go-o!" var vi inlärda att öppna konserverna, sedan vi först gått in utan att knacka och tagit i hand, med mös-

sorna 7. i 11704

ACC. N:R M. 10837:7.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

sorna i näven. "Jaså, ä tocka <sup>x/</sup>hera ute o. gåe", sa morfar, "va så goa o. sett fram!" Och så satte vi oss stilla och väntade på den vidare utvecklingen. De båda gamlingarna började prata lite tyst med varandra, och så sattes den svarta kaffepetter på i den öppna spisen. På en annan foting sattes stekplåten på, och morfar gick för att skära "fläskasoppor" av en stor fläksida, som hängde innanför ett skynke, ett vitt lakan. Där hängde två fläksidor, men morfar skar inte av det sist dithängda fläsket utan av det två år gamla, för hans princip var att fläsket skulle vara just så gammalt, innan det togs till. Under tiden malde morbror Nils kaffe med den gamla "kvarnen", en träho med ett trähjul, gjord av morfar själv, som var mycket händig att tillverka alla slag av redskap och husgeråd av trä. Morfar la på de halvtumstjocka fläskskivorna, som efter ett par minuter togs upp, knappt värmda och nästan lika vita som när de lades på. Så i flottet stekte han två ägg, <sup>stom</sup> vändes och lades sedan opp bredvid fläsket. Det dukades fram två par väldiga kaffekoppar, de finaste de hade, med mycket guld på, däribland också inskriptioner i guldbokstäver, men dem kommer jag icke ihåg. Vidare framsattes två öresskorpor, inköpta i närmaste bageri. I sockerskålen låg stora sockerbitar, klippta

*/ småstycker*



ACC. N:R M. 10837:8.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

egenhändigt av morbror med en tång av järn utav ett stycke toppsocker. I sockerskrinet låg också skivor av "kaksocker", hårt som glas, som brukades i vardagsslag att dricka på bit med. Det kan inte säjas, att vi gjorde så stor heder åt det framdukade, åtminstone inte vad det gällde fläsket, ty vi måste för skams skull tvinga ner det, med <sup>-där</sup> däremot ägget o. det grova brödet för att inte tala om veteskorpena gick lättare att få ner. Kaffet var äkta och gott. Det bästa var dock avskedstagandet, ty då fick vi var sin blank tolvskilling, jämte hälsningar till Botilda (så hette vår mor). Pengar var sällsynta, och nu kände vi oss rika, då vi sprungo i väg mot hemmet. Bunken skulle morfar ha med sej, när han, som han sade, "nästa gång "vankade" oppåt smålandshållet."

Andra gånger kunde det vara att gå dit med en korg äpplen på hösten eller blodkorv och sylta vid ett slakt, och var gång blev det samma konferens gubbarna emellan och samma spendering samt exakt samma blanka 25-öring.

I detta sammanhang kanske jag skall meddela lite om dessa mina två nära släktingar, som ofta återgäldade besöken hemma hos oss. Båda var som syns av det förut sagda försiktiga och skulle alltid komma överens om

ACC. N:R M1.0837:9LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

allt, även i småsaker. Jag minns hur försynta och nödbedda de var, när mor bjöd dem på kaffe: det var nästan omöjligt att få dem att "doppa". Då mor visste om deras sätt, tog hon helt resolut, och bröt sönder ett par kakor för vardera samt satte bitarna i kaffekoppen, så att de sedan måste vara tvungna att äta upp bitarna.

Morfar hade köpt gården av sin far, Sven Svensson, som också han var förmögen och därför ansedd och troligen hedrad med allmänna uppdrag i sin socken, Eringsboda. På en skolres i somras gjorde vi ett besök i Eringsboda kyrka, och av en händelse tittade jag lite närmare på det förnämliga golvuret därstädes, tillverkat i Karlskrona 1848. Inskriptionen på urtavlan omtalade, att det var skänkt till kyrkan vid dess invigning det nämnda året av min morfarsfar Sven Svensson, Mörkamåla! På auktionen 1931 i Fåglasjö efter min mor, Botilda Gustafsson, f. Nikolausson, köpte jag en kista, som tillhört Sven Svensson, med årtalet 1853. Morfar dog över 80 år gammal i Bläsemåla, Vissefjärda, och min morbror 9 år därefter år 1918, också han i Bläsemåla.

Min morfar hade sålt gården till morbror Nils, <sup>(helt förfädd av sjukdom)</sup> men han måste sälja den - till en kusin från Eringsboda - och denne blev utfattig och gården

ACC. N:R M.10837:10.LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

såldes exekutivt samt köptes billigt av en person i närmsta by. Morfar och morbror kom nu att få ta ut sitt undantag av en oskyld person, och då den nye hemmansägaren var supig och en slagskämpe samt aldrig lämna-  
de ut undantagsförmåner utan att han skällde och svor, tordes de två gamla männen inte längre bo här utan sålde undantaget billigt samt flyttade sedan till Bläsemåla, där de fick bosätta sig i den undantagsstuga, som ägdes av min morbror Carl Johan Nikolausson. De kom nu till ro och levde här i lugn och ro till sin död. Vi fick nu betydligt närmare till dem, och vi umgicks flitigare än tidigare. Far hade måst låna en del pengar av morfar för att kunna underhålla barnen i seminarierna (fyra av mina äldre syskon tog folkskollärarexamen) så att när arvskiftet hölls efter morfar räknades reverserna av, så det blev inte mycket att hämta.

Jag nämnde att min morbror måste sälja fädernegården på grund av sjukdom. Historien var tragisk, ty sjukdomen var orsakad av att hans maka efter endast någon månad flyttade från honom till Stockholm, och det blev skilsmässa. Hon var min "faster Tilda", syster till min far och född i Fåglasjö. Min farfar Gustaf Månsson, som överlämnade gården i Fåglasjö till min far, August Gustafsson, avlidna resp. 1890 och 1907. Farfar ansåg

ACC. N:R M. 10837: //.LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

partiet vara mycket förmånligt, den blivande mågen var rik, var mycket snäll och duktig, men Tilda var av annan mening. Den faderliga auktoriteten avgick <sup>deklar</sup> med segern, och giftermålet blev av. Men hon leddes vid i Mörkamåla och höll på att hoppa i sjön. Till slut rymde hon samt bosatte sig i Stockholm och försörjde sig som sömmerska något år. Min morbror Nils blev utom sej av sorg, ty han hyste verklig kärlek för den vackra livliga flickan. Hon å sin sida vantrivdes med den tyste, sävlige maken, och kunde inte uthärda. Det blev riktig skilsmässa inför domstol, och morbro<sup>-k</sup>/Nils såg sej om efter nytt gifte. Han trolovade sej med en rik och bra flicka från kyrkbyn, och det lyste för dem. Då föll den onde i min faster, och hon <sup>reste</sup> ~~for~~ hem från Stockholm, när hon sporde om lysningen, och for till Mörkamåla och började vänslas med sin f.d. make. Den gamla kärleken hade inte rostat från hans sida, medan min faster bara spelade. Morbror trodde henne och annulerade det tilltänkta giftermålet med flickan från Eringsboda. Då den saken var klar, tog min faster sin Mats ur skolan och for åter till Stockholm. Min så bedragne morbroder tog detta samt skandalen så hårt, att han höll på att dö. Han föll i hjärnfeber av sorgen och var under flera år en skugga av sej själv. Allt hans hår hade

ACC. N:R M. 10837:12.LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

fallit av huvudet, och han var sedan dess kal som en biljardboll. Hans hälsa återvände sakta, men aldrig mer blev han så stark att han kunde arbeta. Den tanklösa flickan, min faster, gifte sej sedermera av kärlek, men det gick utför för dem, och i hela sitt liv fick hon vara fattig. Ett straff, sade folk, för hon handlat så hänsynslöst!

1  
ACC. N:R M. 10837: /3.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

HUSBÖNDER, TJÄNARE OCH FRIVECKAN.

Då detta nedtecknas, den 25 okt. 1948, har "friveckan" just börjat, den tid som under forna dagar var så efterlängtnad av tjänarna både på landsbygd och i stad, och som man under året såg fram emot mer eller mindre entusiastiskt, allt beroende på vad för husbondefolk man hade. Den gamla lagstadgade legohjonsförordningen är sedan länge ur kraft, men ännu minns de äldre av oss den och hur den verkade.

För att börja med städseln så brukade den gå till på det sättet, att pigan eller drängen av sitt blivande husbondefolk tog emot "städja", med andra ord ett mindre penningbelopp, 2-5 kr. - uppgifterna här härrör sig från slutet av 1800-talet eller något längre tillbaka i tiden - varpå man med handslag bekräftade från bägge sidor att tjänsteavtal var ingånget. I legostadgan var ett dylikt avtal absolut bindande, men sedan den börjat uppmjukas, hände det att den städslade bar tillbaka städjan och sålunda därmed bröt det ingångna avtalet. Och den på piga eller dräng "lurade" husbonden lät udda vara jämnt och skaffade sig avtal med

ACC. N:R M.10837:14LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

annan eller andra hugade personer. Var det ett illa beryktat ställe, där arbetsförhållanden samt mat m.m. var dåliga, kunde det vara svårt nog att skaffa tjänstefolk, och dylika husbönder måste i så fall bjuda lite högre lön, om någon skulle nappa på kroken. I det följande gäller det förhållandena på rama landsbygden, alltså pigor och drängar på bondgårdar eller gods.

För att få tag i tjänstefolk för tjänsteåret, 1 nov.-24 okt. eller för halvår, sökte man först och främst att få städja närboende, om sådana fanns. Vanligen kunde pigor och drängar erhållas från någon torpstuga under hemmanet, från närliggande gård eller inom roten, ty också bondbarn tog gärna plats hos oskylda, då det inte behövdes att alla barnen arbetade i hemmet eller också att de måste för att man inte kunde föda alla barnen på gården. Dessa som tog tjänst borta hos andra fick därigenom lära sig jordbruk praktiskt, vilket kom väl till pass, innan de i framtiden köpte eget hemman. Jag vet flera av de nuvarande bönderna i denna ort, som i ynglingaåren haft drängplats på gårdar i socknen och flickor tjänarinnetjänst för att arbeta både ute och inne och de erhöi på så sätt en allsidig praktisk utbildning innan de i sinom tid

själva blev husmödrar på ett hemman. Många tog tjänst som piga eller dräng hos någon av syskonen, som hade kommit ut och skaffat sej gård och eget, dels för att tjäna lite pengar, dels för att få utbildning. Och såväl husbonde och husmor som dessa tjänande släktingar hade vunit på anordningen och kände sej friare och gladare än om man varit oskylda. Så t.ex. var min farbror Oskar Gustafsson i många år i tjänst hos min far, från 11-årsåldern fram till dess han köpte eget hemman. Belåtenheten lär ha varit ömsesidig.

Sällan hade vi i mitt hem i Fåglasjö några längre ifrån boende somtjänare. Flera barndomskamrater till min mor tjänade hos oss som pigor, och senare var det ungdomar från byn, t.ex. från torparfamiljen på gården, vilka hade hel- eller halvårstjänst. Sedan barnen i vår familj växt upp "staddes" mest yngre-14-17-åringar, och ofta var det bara för sommarhalvåret, 24 april-24 okt. Dessa pojkar eller flickor från torpet var våra skol- och lekkamrater, och såväl far och mor som vi barn i gården räknade dem nästan som släktingar. Vi trivdes med dem och de med oss, det kan man tryggt säga, och alla var vi belåtna med förhållandena. De nämnda ungdomarna höll inte på mer än något år, de reste sedan sin kos



ACC. N:R M. 10837:16.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

för att pröva lyckan först på herrgårdar i Danmark och sedan i det stora landet i väster, där de sedan kom att stanna för alltid.

Jag tror att våra tjänare, vilka vi än hade, hade det bra hemma hos oss, de var som barn i huset, och särskilt far var mycket lugn och icke alltför fordrande. Däremot var mor särskilt i unga år ganska häftig och sjöng ut, om hon upptäckte lättja eller slarv. Men hon var rättvis, och tjänarna tog inte illa vid sej för påstötningar och ett och annat sanningens ord. Sedan mor blivit änka 1907 hade vi ända till 1918, då min broder Augustin Hartman övertog fädernegården, en gammal dövtum man från trakten som dräng, och han blev väl behandlad samt hyste stor tillgivenhet för oss alla, även dem som flugit ur boet men som tidvis bodde i det gamla hemmet. Denne trotjänare, Aldo Petersson, Prämboda, Långasjö, lever än som pensionär på Långasjö ålderdomshem och har i sommar fyllt 80 år.

Min farfar, Gustaf Månsson var född i Piggsmåla 1806, Långasjö socken, och förvärvade 3/8 mant. Fåglasjö Östregård genom gifte med dottern på denna gård. Som mycket ung tjänade han dräng på Bubbetorps gård i närheten av Karlskrona. Han var kördräng där, och ofta fick han köra droskan, när familjen på Bubbetorp skulle ut och finåka. När frun var i välsignat

ACC. N:R M. 10837:17.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

tillstånd fick farfar särskild tillsägelse att köra sakta och försiktigt. Då det var under husbehovsbränningens tid - på den nämnda gården hade man ett stort bränneri - blev det en massa drank, och denna användes inte blott till djuren i ladugården utan under dåliga år som utdrygning när man bakade bröd till tjänstefolket. Det var svåra år att tjäna, tyckte farfar, och när han blev sin egen blev han en god och human husbonde för sina tjänare.

För lösandet av tjänar-städjandet hade man i Sillhövda och Eringsboda s.k. "stä-mässor, en på våren och en på hösten. Det var på söndagar som de hölls, och efter gudstjänst i kyrkan, samlades man till lekar och materiell förplägnad vid stånd, där det såldes kaffe, läskedrycker samt kakor och karameller. Husbönder och ungdomar av bägge könen möttes, och då gjordes opp om tjänst för kommande 1 nov.-24 okt. Många avtal ingicks men mässorna urartade till suporgier m.m. elakt, så att de så småningom försvann. Malicen påstod, att husbönderna innan de gick till stä-mässan smorde sej i "munvikarna" med flott samt spillde ägg på västen för att därmed annonsera, hur gott kosthåll de hade i den gården!

Om de allra flesta husbönder och matmödrar i stort sett var goda

ACC. N:R M.10837:18.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

mot sina tjänare så fanns det i alla fall undantag från den regeln. Där-  
om talade en åldring, fru Hilda Petersson, Fåglåsjö, avliden sedan några  
år tillbaka. Hilda i Oxhagen, som hon mest kallades, n.b. när hon inte hör-  
de det, tjänade som lillpiga, 14-årig, i sin födelseby Sneramåla på den  
största gården där. Utom att flickan fick vara i strängt arbete bittida  
och sent, så unnades hon inte att äta sej mätt, inte ens av brödkanter, ty  
husmodern på stället var ytterligt snål. Måltiderna skulle ätas i sken,  
så att folket inte fick äta sej på långt när mätta, och då bordet röjdes  
av sattes allt in i skåpet, som låstes av husmodern, och nyckeln hamnade  
i hennes kjortelsäck till nästa mål. Ja, inte ens barnen i huset fick nå-  
got överflöd av gudslånen. Sageskvinnan omtalade bl.a., att när hon kokte  
grispotatis, skända, var hon så hungrig ibland, att hon tog av grismaten  
och åt samt även tog av potatisarna med sej in i flickan för att ha sedan  
hon lagt sej. Och lönen för år för denna flicka i början av 1870-talet  
var - 20 kr! Till detta kom väl sedan något enkelt klädesplagg, men det  
var dåligt betalt även om pengarna den tiden hade ett mycket stort värde  
jämfört med nutidens. Hon stannade inte länge här utan kom sedermera  
som vuxen och tjänade hos min mor i flera år.

ACC. N:R M. 10837:19.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Den nämnda kvinnan hade en son som hette Klas, vilken under några år kom till oss som dräng. Det var alldeles vid 1900-talets början. Nu hade lönerna något stigit eller med andra ord sagt penningvärdet sjunkit för han hade omkring 100 kr för år när han var å 20-årsåldern. Han slutade "tjäna böner" och reste av på järnvägsarbete, där han något år efter överkördes av ett tåg och dödades under arbetet.

Jag skall nu till slut säga något om friveckan, tiden 24/10 till 1 nov. Den 1 nov. skulle pigan eller drängen ge sej av till husbonden, men de kom inte förrän framåt middagstiden, om det var långt hämtade av far i gården. Bak i häcken stod tjänarens koffert, i vilken låg arbetskläder, linntyg och personliga småsaker m.m.

När friveckan började hade pigorna innan de for till sina hem, måst skura och feja i var vrå i huset, och husmor såg efter att det blev ordentligt gjort. På den tid, då det mesta av slakten förekom i oktober, hade de innan de flyttade för alltid eller bara for hem för friveckan och sen ämnade återkomma fått vara med om att reda opp djurräntorna, göra korv av olika slag samt sedan göra fint efter det otäcka arbetet. När friveckan ingick var därför de kvinnliga tjänsteandarna alldeles slut,

ACC. N:R M.10837:20.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

medan drängarna visserligen hade marigt de med men åtminstone slapp att arbeta på kvällar och nätter. Det var därför med en lättnadens suck som pigan sista kvällen hade slutat sista skurningen på tredje vind och drängen plogat sista mossrutan borta i Flyet. Nästa morgon, den 24 okt., grydde frihetens dag, och då fick de fara till hemmet, finklädda och med en hel vecka framför sej utan arbete, bara att äta, dricka, lata sej och dansa!

Husbonden skjutsade hem sitt tjänstefolk till friveckan, om det var för långt att gå och bära den tunga förningen eller att flyttningen var definitiv, ty då måste brädkofferten fram eller kistan av mindre format. Var husbondfolket aldrig så närigt, aldrig så ilsket och fordrande, men en rejäl förning, gåvor av mat och annat, skulle tjänarna ha, så att de inte - d.v.s. husbondefolket - måtte få ett dåligt rykte också i den vägen. Jag såg många gånger hur mor lagade förning åt pigorna och drängarna, när de gav sej av efter slutat tjänsteår. För det första skulle det vara en jättebrödkaka, i siktat rågmjöl och i storlek som en större sikt, en stor vetekaka eller krans eller motsvarande mängd i kringlor, en liten ost av höstens yste eller en brynost, en risgrynspannkaka eller en,

ACC. N:R M.10837:2/.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

bakad av gröt, kokt i mjölk med "pärnagryn", d.v.s. hemgjort potatismjöl, smör, lite fläsk och kött, saltat, äpplen, samt ett skålpund ull, något tyg till klänning eller för drängen byxor eller skjorta. Dessutom kunde på sina håll matmor, om man ville vara riktigt "govelen" koka en liten söt-ost eller baka en ostkaka, och hade korna passat på att kalva lite förut, så lades ner i förningen en liten "forma" (mindre, oval bleckbunke) råmjölkspannkaka. Det var inte lite det! Men så skulle maten räcka en hel vecka för tjänaren och dessutom bjuda på smakebitar åt föräldrar och syskon, som med iver väntade på sin syster eller bror. Då blev det kalas i den låga torpstugan eller vart nu den för en vecka fågelfrie tjänaren hade utgått ifrån. Om det var bara inom byn, som det var att flytta med

förningen, var det någon eller några av syskonen som mötte upp för att hjälpa till att bära. På sina håll var det särskilda marknader under friveckan, t.ex. i Torsås, Klm l., där tjänstefolket för sina erhållna löner kunde ekipera sej samt få vara med om nöjen i sällskap med andra pigor och drängar. Och hemma i pigans eller drängens hem ställdes det åtminstone en kväll i friveckan till med ungdomsbjudning, varvid förningen sattes fram som tilltugg till brännvin och körsbärsvin. Och den 1 nov. var det åter att börja samt se fram mot nästa 24 okt.

Någon gång under nov. kom så gengåvan till husmor som tack för förning: pigan överlämnade ett dussin fina, skalade björkvispar och drängen 6 eller 12 björkriskvaster, beroende på hur hederlig förningen hade varit.-

ACC. N:R M.10837:22.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUNDMin barndoms sjö.  
=====

Vissefjärda socken är en sjörik socken, ty inom dess gränser har vi ej mindre än ett 80-tal sjöar och gölar, fr.o.m. Törn som den största till den lilla gölen "Pottan" och därnäst "Guttamåla grytan", som bägge har en yta av ett rums storlek. Att sjöarna förr i tiden mer än nu varit av betydelse är helt naturligt, då tiderna var svåra och man ur vattnet fick fisk till sovel för att få ner det grova, dåliga brödet och potatisarna. Nu sätter man inte värde på mört och sarv samt andra s.k. ogräsfisk, vilka i den "gamla goda tiden" man gärna höll till godo med.

Min barndoms sjö, Fåglasjö-sjön, skall jag här berätta lite om ur olika synpunkter. Om byn, Fåglasjö, har fått namn efter sjön eller om det är tvärtom, är inte gott att avgöra, men många av de gamla förr sa inte "Fåglasjö-sjön" utan bara "Fåglen". Att bynamnet är unikt kan redan här säjas, för mej veterligt finns ingen annan ort i landet med detta namn, och man skulle på adressen kunna skriva bara "Fåglasjö", så skulle breven gå fram ändå, med "Vissefjärda" uteslutet.

Sjön är liten, endast cirka 2-300 meter lång samt 200 m. bred, rundad

ACC. N:R M. 10837:23.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

till formen med största utsträckning i öst-väst. Hela sjön ligger emellertid inte i Vissefjärda socken utan en liten del, i väster, tillhör Långasjö socken, byn Prämboda. Runt stränderna växer det tjockt med fräken samt här och var säv. Den har därför en helt liten fri vattenyta, och fortsätter igenvärningen, grundas den helt och hållet upp. Förr var sålunda sjön betydligt större, t.ex. för 50 år sedan, då jag var barn, och fiskbeståndet också mycket större. Vid norra stranden finns det odlade mossar, vilket tyder på att sjön här i gamla tider gått opp och sålunda mossarna är gammal sjöbotten med jorden bestående av gyttja och dy. I min barndom var dessa mossar i sitt flor och man fick goda skördar där, nu är en del odugliga, med för tunt jordlager, varför dessa lagts ut till bete och skogsväxt. Så har sålunda skett med den "sjömad", som tillhörde min fars gård.

Denna mad var odlad i sin helhet med undantag från en stenig kulle mitt i, vilken för 50 år sedan var beväxt med lövskog och en väldig jätte till gran. Denna backe var slättermark, och under denna gran brukade vi sätta slipstenen, då där var skuggigt, och här brukade vi också sitta och äta, när mor eller någon av systrarna kom med maten eller kaffet.



ACC. N:R M. 10837:24FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Denna kulle hade även ett madhus, men detta var före jag minns; platsen där det stått kunde dock ses, då där låg några lösa stenar, som utmärkte var "stenfoten" legat. Inom parentes vill jag säga, att dessa s.k. madhus, var byggda av rundstänger med tak av halm, och något av dessa hus finns ännu kvar i bygden här och var, fast de numer inte användes. De är minnen från den tid, då bönderna inte hade några ordentliga vägar till sina slätterställen utan måste lägga in hö, ev. säd, för att sedan köra hem det till gården, när snön kom och gjorde den oländiga marken framkomlig för "asdon".

Vår sjömad låg omkring 1 km från gården och hörde till utägorna. Vår gård hade vid laga skiftet erhållit dels en ägofigur, inägan, <sup>-t</sup>dä husen var uppförda, en ganska nära gården, kohage och fårhage, en utäga, som kallades oxhage med sammanhängande hästhage, samt del i en allmänning längre bort, kallad "Moen".

För att återgå till sjön, så var botten helt av dy, även längs stränderna, om man undantar ett par platser, där det var sandbotten ett par tre meter ut men sedan dy. Dessa platser med sandbotten användes till badställen sommartid, där var båtställe, och där "svängdes" hästar fordom.

ACC. N:R M.10837:25.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Mera om detta senare längre fram. Genom ett par små öar avdelades sjön i en mindre, östlig, "Lillsjön", samt den västliga, "Storsjön". Det var i Lillsjön vi barn badade, ty där var det mycket grunt, medan "svängstället" användes av någon av de äldre, som kunde simma bra.

För t.ex. hundra år sedan var sjön utan såväl till- som avlopp, enligt vad äldre personer omtalat. På våarna översvämmades lågmarkerna runt sjön - det var innan någon mosse var odlad - och då kunde det hända att när vattnet sedan sjönk undan, vattenhålor blev kvar, och i dessa var det fisk. Småpojkarne den tiden brukade då gå och röra opp vattnet i dessa plurrar med en käpp, och då flöt fiskarna opp och kunde tas med blotta händerna. Vattenmassorna vår och höst svämmade som sagt över, men de tog sej fram efter markens lutning först mot öster och sedan mot söder. Här hade man byggt en primitiv damm vid ett fall samt anlagt en skvaltkvarn. Resterna av denna damm samt fallet finns fortfarande kvar och utmärker platsen för den lilla kvarnen, där byns bönder förmalde sin säd. En mjöl-nare var på sista tiden boende där, efter det kvarnen förut ägts gemen-samt av bönderna, och jag kände en person, avliden för 15 år sedan, vilken var född i denna kvarn.

ACC. N:R M. 10837:26.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Dessa översvämnade marker, som omnämnts, har efter det vattnets avrinning reglerats genom dike, ett till sjön i väster och ett från sjön i öster, odlats eller blivit slätterängar, bol eller gärde. Bl. a. uppodlade min far nedanför vår gård ett fordom översvämnat område, Bol-mossen, om 5 tunnland, vilken än i dag är mycket bördig och ger skördar av såväl råg som havre.

Nu kommer jag tillbaka till "svängstället". Detta var den djupaste platsen vid stranden samt försedd med lite sandbotten. Här brukade man bada hästarna sommartiden. Sandbottnen räckte som sagts förut två-tre meter ut och då var där djupet omkr.  $1\frac{1}{2}$  mtr. När man svängde hästarna - namnet har uppkommit av att hästarna var bundna vid ett långt rep, t. ex. ett par hopbundna oxtömmar, tvingades sedan ut i sjön, varefter de simmade ut, så långt repet räckte, då hästens ägare som höll i tömmens andra ände, drog i tömmen samt hade hästen att vända och göra en "sväng" tillbaka till utgångspunkten. När hästarna blev vana vid detta slags bad, så behövde de inte tvingas ut utan gav self självmant ut och simmade och frustade med stor förtjusning, enligt vad åsyna vittnen berättat (gamlingar i byn).

ACC. N:R M. 10837:27.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

I min barndom, i slutet av 1800-talet, var sjön bra att ha sommartid inte bara för bad för folk och hästar, utan för att vattna kreaturen, då det inträffade torra somrar, vilket jag särskilt minns var fallet rätt ofta. När vattnet trök<sup>2</sup> i beteshagarna, i de där befintliga kärren eller "korrhorna" eller i de naturliga källorna, var det att var kväll efter det man hämtat hem korna driva dem ner till sjön antingen till Lillsjön eller till svängstället. Väg dit är nämligen utslagen på byn<sup>18</sup> karta, så att ingen kan förbjuda byborna att ta denna väg, ifall det skulle fordras att vattna djur, svänga hästar, bada eller fiska.

I min barndom hade man mycket "tingliga" vagnar, och särskilt hjulen var klent tilltagna, jag menar då beträffande hjulringarnas bredd, som inte var mer än tummet. Under sommaren blev hjulen åtskilligt gistna, och då de hotade att falla sönder, gick man inte till smeden för att få skenorna gjorda mindre till omkretsen, utan man bar eller rullade hjulen ned till sjön och lade ut dem i vattnet över natten. Vi småpojkar tyckte det var skojigt att utföra detta. Var alla fyra hjulen gistna på vagnen, drog man eller körde med hästen vagnen ner till sjön och sköt ut den så lång<sup>2</sup>, att hela hjulen var övertäckta med vatten. Var fjädervagnen

ACC. N:R M. 10837:28.

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

eller som det också heter trillan, som var kyrkvagn, i samma bedrövliga skick, fick man inte glömma att på lördagskvällen ha ner hjulet eller hjulen, ev. hela vagnen ner i sjön, så att man inte skulle väcka uppseende under kyrkresan genom att skenorna och navringarna skramlade.

Sjön hade också sin stora betydelse som fiskevatten. I Fåglasjösjön fanns i min barndom mycket med mört, stora och feta, abborre, gädda, sarv, ål och braxen samt äkta ruda, som av folket kallades "karrusser", samt stor och äkta braxen (inte "flättingar"). Vi hemma bedrev aldrig fiske, då vi aldrig hade eka där och f.ö. inte hade tid, men jag och andra pojkar metade ju förstås. Däremot fiskade hela året och särskilt vid lektiderna bonden, som bodde ~~av~~ nära invid sjön, Olaus Magnusson. Egentligen var det en bror till hans hustru, Sara, som skötte fisket mest. Han var stum, kunde emellertid skriva, och hade därför en liten griffeltavla i fickan och en griffelrättsskrivad med. Han hette Elias och var svartskäggig. Vi barn var rädda för honom, därför att han inte kunde tala, men hans hörsel var det inget fel med. Han var mycket händig, och jag minns att han helt och hållet själv tillverkade av ~~håltums~~ bräder en kölbat - alla båtar här är flatbottnade ekor av mycket enkel typ - som han använde vid fiske. På

ACC. N:R M.10837:29.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

den tiden, för 50 år sedan, var det således gott om braxen, men Elias och bonden Olaus utrotade den genom rovfiske. De hade djupgående nät, som de spände tvärs över sjön eller över en vik, och så "strydde", stryggade de, så att braxen gick in mot näten samt fastnade. På så vis tog de upp i lassvis särskilt under leken, och när de hållit på i många år på detta sätt, så var också all braxen slut. Och sen dess har det inte varit några, inte ens ett enstaka exemplar har påträffats. Även andra fiskslag kom genom detta slag av fiske (olagligt, sådes det, för det utfördes på natten) att decimeras, dock ej utrotas. På de senare åren har det kommit till sutare, men denna har ej inplanterats utan kommit från närliggande sjöar, varifrån vattnet rinner in i Fåglasjösjön.

Jag måste även omtala den stumme Elias öde: han blev till sist alldeles från sina sinnen, och en natt gick han in i en av byns ladugårdar och skar halsen av en kalv. Ägaren fann kalvens huvud sittande i klammen på morgonen, men kalvkroppen var borta. Samtidigt tog Elias ett par "pattagrisar" (smågrisar), sedan han först stuckit ihjäl dem med sin "stockkniv". Han gick sedan till ett ställe i byn och kokade grisarna hela och stycken av kalven med skinnet på. Länsman efterskickades, och

ACC. N:R M.10837:30.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

han och fjärdingsmannen kom och häktade den vansinnige Elias. Han fördes till häktet i Kalmar; vid rannsakingen där skedde ett under: Elias började åter att tala, vilket han inte gjort på 20 år, osammanhängande men i alla fall talade. Sedan fördes han till hospitalet, där han dog, utan att återkomma till hemorten.

Naturligtvis var sjön med dess rika växtlighet av fräken mycket värdefull som slåtter, och alla byns bönder hade var sin strandremsa, även om de inte hade några ägor, som gick ner till stranden. Även två bönder från Prämboda, som hade strandrätt vid västra kanten, hade fräkenstycke (på ortens tungomål benämnt "fräjna-stöck"). Då det i alla år var nätt med foder - man hade i regel för många djur på gårdarna, var fräkenen en värdefull sak i foderhänseende även om näringsinnehållet i fräken inte är så stort. Mera om detta i en särskild uppteckning "Slätter och höbärgning", som kommer senare.

Badningen på sommaren förekom mest av barn och ungdomar, de äldre ytterst sällan, kanske någon gång sent på kvällarna ~~av dem~~, då de haft något riktigt smutsigt arbete, t.ex. varit med om svedjande, eller vid någon värmebölja för att få svalka. Men barnen låg nere vid sjön dagarna

ACC. N:R M.10837:3/.FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

i ända. Men drunkningsolyckor förekom inte, ingen under de senaste hundra åren har dränkt sej i Fåglasjö-sjön. Den var ju grund, men mitt i var det dock så djupt att en människa skulle kunna ha drunknat där. Vid badning höll sej barnen på alnsdjupt vatten bara, och många badade samtidigt, så det var ingen fara.

De små lärde sej att simma i det grunda vattnet, inte efter konstens regler utan s.k. hundsim. Som hjälpmedel användes en bräda, simbräda, på översidan försedd med märlor av spikar, två till antalet med så långt mellanrum, att man kunde ligga emellan dem. I märlorna var snören, som man *bara* fast brädan med bakpå ryggen. Ett annat hjälpmedel gjorde pojkarna sej, flickorna var inte med, de badade särskilt på annat ställe, för några bad-dräkter användes inte, och ett sådant var alnslånga, skalade, torra gran-kubbar av en dm diameter. I varje sådan kubb var två spikmärlor, kubbarna förbands med två snören, och så lade pojken sej på snörena med en kubb på var sida. Ofta hade man i st. f. kubbar höpbundna sävbuntar i stil med kubbarna. Det bar bra, och på så sätt med dessa enkla medel lärde vi oss simma. När man lärt sej tagen riktigt försökte man simma utan hjälpmedel, och så var det tävlan mellan pojkarna: det simmades, det döks och säkerheten blev så med tiden större och större.-